

Սարսեն

ՆԿԱՃԿԱԾ
ՅԵՐԶԱՍԿՈՒԹՅՈՒՆ

891.99

U-26

12 MAR 2011

1105 94M 5 R

891.99
0-26 *այ*

ՍԱՐՄԵՆ

1105 94M 5 R

ՆՎԱՃՎԱԾ ՅԵՐՋԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

1010
42024

ՊԵՏՂՐԱՏ

ՀԼԿԵՄ ԿԿ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1937

53752

29 JUL' 2013

ՌԱԶԻՅԵ ՁՆԴԻ

(Պ ա ե մ)

Մի գեղածիծաղ, աստղալի գիշեր,
 Հեռավոր, անհայտ, մոռացված գյուղում,
 Խաչնարած Ջնդու հինավուրց հյուղում
 Լսվեցին լացող նորածնի ճիչեր,
 Ու աշխարհ յեկավ մի սեվաչ մանկիկ,
 Վոր այս պոեմիս հերոսը դարձավ,
 Ու մաքառումով կյանքի հատակից
 Լերան կատարը յեկավ—բարձրացավ,
 Վոր խիզախորեն իր նավը մղեց
 Ընդդեմ փոթորկի, արեկոծության,
 Վոր... սահայն լսեք վիշտն ու խինդը մեծ
 Իմ այս տողերի նվագածության...

Խաչնարած Ջնդու անշուք խրճիթում
 Ծնվեց մի տղա, անունը Ռաջի:
 Այն Ջնդին ուներ մի շուն, մի կատու,
 Մի քանի վոչխար, մի սիրուն աղջիկ.
 Այն Ջնդին ուներ մի հոգեզմայլ,
 Չնաշխարհիկ կին՝ անունը Զոզան.

1010
 42924

Այն Ջնդին ուներ մի ալեգարդ մայր
Ու մի պառազ տատ՝ անունը Սայրան:
Լեռների լանջին, ժայռի ստվերում
Մի արտ ել ուներ այդ հովիվ Ջնդին.
Ո՛ր, նա ուրիշի չութով եր վարում
Այդ հողամասը՝ ուժատ, անջրդի:

Հովիվ եր Ջնդին հիսուն տարեկան,
Մահայն մազերում վոչ մի ձերմակ թեւ,
Մանուկ որերից այդ պարթե հսկան
Լոկ փրփրացող թարմ կաթ եր կթեւ,
Ծծել լեռնային ողբ կենսաբեր,
Աղբյուրի ջուր եր ըմպել անհագուրդ,
Ծաղկի բույրով եր մեծացել, արբել
Այդ ծեր—ջահելը, այդ հովիվը քուրդ:
Իր չորան հորից ժառանգել եր նա
Նամուս, քաջություն, հյուրասիրություն.
Վոչ վոք չեր կարող չարաչք մոտենալ.—
Ջնդին իր հոտին հսկում եր արթուն...

Ահա այն որը, յերբ ծնվեց Ռաջին,
Նստել եր Ջնդին սառ աղբյուրի քով,
Ականջ եր դնում ջրի կարկաչին,
Հիանում կապո՛ւլյա—կապո՛ւլյա յերկնքով...
Հոտը փովել եր ծով կանաչի մեջ,
Այծերն էին լոկ թառել ժայռերին,
Իսկ Ջնդու կողքին նստել եր մի մեծ,
Հաստավիզ գամփո՛ խիստ ու ահռելի:

Ջնդու աչքերը հոնքերի տակից
Բոցկլտում էին՝ ինչպես զույգ խարույկ,
Բարձրանում էին մտքի հատակից
Հուշեր սրբազան ու հավետ առույգ:

Յեվ հաջորդ որը Ջնդուն լուր բերին,
— Զոգանը ծնեց մի թխլիկ տղա:
Ինչպես յերաչտից խանձված արտերին
Հանկարծ կենսատու հորդ անձրև տեղար,
Այնպես ել Ռաջու ծննդյան լուրից
Ջերմ ջահելությամբ հուրհուրաց Ջնդին...
Ո՛ր, տղան վոր կա՝ ուրիշ է, ուրիշ,
Հովիվն սիրում է տղա հաջորդին:

Ռաջին ել բռնեց պապերի ուղին՝
Մանուկ հասակից դարձավ գառնարած,
Ու սար եր տանում գառները գյուղի
Արևածագից շա՛տ ու շատ առաջ:
Յեվ, ամբողջ տարին բորիկ, կիսամերկ՝
Իր գառների հետ շրջում եր Ռաջին,
Անուշ յերգում եր սրտառուչ մի յերգ
Բարձրաբերձ ու զով լեռների լանջին.
Մեծանում եր նա սարերի գրկում
Իր պապերի պես՝ բնության գերի,

Յե՛վ նրանց նման «լո՛ր» եր յերգում,
Յերանի՛ տալիս յերկնի հավքերին:

Նախանձում եր նա և բուռն ատում
Թե՛ բեկ Բըրոյին, թե՛ ռես Մուրադին.
Բըրոն հարուստ եր, հզոր, մեծատուն,
Իսկ ի՞նչ եր այն խեղճ խաչնարած Ջնդին...
Բըրոյի տղի շորերը չքեղ,
Կողքին կապում եր արծաթապատ սուր,
Ել ինչո՞վ ասես իրեն չեր գուգել.
Այդ չեչոտ Չայդոն՝ ցուրտ, մահասարսուռ.
Ինչե՛ր չեր անում այդ փոքրիկ աղան,—
Կարդում եր գրքեր անծանոթ լեզվով.
Թեկուզ վողջ գյուղը հաներ կախաղան՝
Նրա կամքի դեմ ո՞վ դուրս կգար, ո՞վ...

Ռաջին հաճախ եր նստում քարափին,
Անդունդին հառում աչքերը թախծոտ,
Նայում վոլորուն գետակի ճամբին,
Ջրերին վճիտ, հավքերին անցորդ,
Հաճախ տարվում եր վառ յերագներով,
Ողում կառուցում չքնաղ դղյակներ,
Ու վորս—յերագի հետքից վազելով՝
Գիչ եր մնում՝ խոր հեղեղատն ընկներ...
Յերբ սթափվում եր յերազուն Ռաջին,
Տեսնում եր նորից նույն լեռները լերկ,
Ու այդ ահալի լեռների լանջին՝
Թախծալի լացող սրինգների յերգ...

Բնության ծոցում աճում եր Ռաջին
Ու կոկոնում եր, վորպես վայրի վարդ,
Յերբ պատերազմը՝ անդուժ, ահածին՝
Արյունով ներկեց ձոր, անտառ ու արտ,
Յերբ տիՓը հրեչ, սովն անագորույն
Մահվան մատնեցին յերկիրը համայն,
Յերբ մարդը մարդուն մորթում եր, մաշկում,
Նույնիսկ մի պատառ չոր հացի համար,
Յերբ ամայացավ գյուղը վշտահեծ,
Ու ել հոտերը սար չբարձրացան,
Յերբ աղջիկները ու հարսները հեզ
Մի մեծ, վիթխարի վշտից համբացան...

Սոսկալի սովը՝ մի համաճարակ,
Աշխարհահորժան հիվանդության հետ
Ներս մտավ նաև մի խարխուլ տնակ,
Ուր հառաչում եր պառափն ալեհեր,
Ուր մանուկները հաց եյին հայցում,
Ուր տնջում եր մի հաղթանգամ չորան,
Ուր մայրը գրկած գառնարած Ռաջուն՝
Լացով հիշում եր հին կյանքի ճամբան...
Ու որեր անցան... Հյուղում մնացին
Լոկ Ռաջին վորբուկ ու իբ գորչ կատուն-
Բոլորը մեռան, անդարձ զնացին,
Իսկ տրտում Ռաջին մտավ մանկատուն:

Այդ մանկատունը խարխիս եր գցել
Հին Գյումրու բերդից հազար քայլ հեռու.
Դիմացը՝ վսեմ Արագածը ծեր,

Իսկ ինքը՝ տոչոր, վոչ ծառ, վոչ առու.
Դա մի ինքնիշխան փոքրիկ քաղաք էր
իր որենքն՝ կերով, տերերով, բանտով.
Կարծես այդտեղ էր յեկել, հավաքվել
Մի պարտված բանակ՝ վողջ ապարատով:
Վեհանիստ շենքեր, սև, մուսլաղեմ,
Նրանք նման չեն Ջնդու Վարձիթին.
Քամահաճ բախտի նժույզը նստել,
Պալա՞տ է յեկել Ռաջիյե Ջնդին...

Պալա՞տ, ի՞նչ պալատ այդ անհույս
ձմռան...

Հին գորանոցներ՝ մուսլ, անժպիտ.
Վերից վար չափեց ու տնդդեց նրան
Կառավարիչը և՛ դաժան, և՛ բիրտ.
Նրա նայվածքը խոցող էր ու չար,
Չեռքին բռնում էր միշտ դալար ճիպոտ,—
Հին խմբապետ էր յեղել անպատճառ,—
Այդ էր վկայում կզակը ճարպոտ.
Նրա հայացքից սարսուած, սոսկաց,
Կարծես փոքրացավ, կծկվեց Ռաջին,
Իբր սրտում ցավի դառն կսկիծ զգաց,
Բայց լուռ պատվարեց զետակը լացի:

Ռաջին մենակ չէ. գալիս են ահա
Նրա պես ուժատ, նորանոր վորբեր,
Գալիս են անվերջ հիվանդ, սովահար,
Աչքերում՝ սարսափ, շրթներին՝ վողբեր

Գալիս են նրանք դաշտերից խոպան,
Քաղաքից ավեր, գյուղից ահավոր...
Մեկի պապերը յեղել են չորան,
Մեկինն՝ հողագործ, մեկինը՝ բանվոր.
Վշտերով և՛ մեծ, և բազմահազար,—
Գալիս, թափվում են մեկ-մեկի գլխին.
Հյուժված են նրանք, սկսում են հազալ,
Այտերը՝ աշնան տերեւներ դեղին:

Ծեծն էր այդ բանտի ամենահզոր
Դաստիարակը— «անհիշաչար մայր»—
Ու ահա մի որ, աշնան լալկան որ,
(Այդ հուշը, Ռաջին միշտ կպահի վառ),
Մի ինչ վոր անմեղ չարության համար
Շիրաչք Յեգորը, «սաստեց» Թաթուլին.
Չողը բարձրացավ, թափով իջավ վար
Ուզիդ Թաթուլի վտիտ արմունկին.
Ճչաց Թաթուլը, գալարվեց, մարեց,
Իսկ այդ «դաստիարակ» Յեգորը գոռաց.
— Դեհ, վերցրեք սրան, չո՛ւտ հիվանդանոց...
Ու ինքը անփույթ սուլելով գնաց...

Շարաթներ անցան: Թաթուլը յեկավ,
Բայց լսի մի թև կար նրա ուտերին...
Աչքերում վառվող կրակը չկար,—
Ծերության ճյունն էր իջել հույզերին.
Ել չեք թուփում Թաթուլը աշխույժ,
Նա խուլս էր տալիս մարդկանց հայացքից,

Թախիծ եր իջել աչքերին խաժուժ,
Սրտին՝ տխրամած ու դառնակսկիծ:
Մի ուրիշ մանկիկ՝ անունը Արամ,
Մտոր Հոթորի ծեծի տակն ընկավ.
Արամին վերցրին, ուշաթափ տարան,
Ու նա յեւ յերբե՛ք, յերբե՛ք հետ չեկավ...

Վորպես մի հմուտ, «կլասիկ» ծեծող՝
Հուշակ եր հանել Կնուտ Արտաշը.
Մեծում են անհազ այդ արյուն ծծող,
Այդ հանրածանոթ պարոն անտաշը.
Մանկատներում չկար մի վորբուկ,
Վոր այդ Կնուտից խուչս տված լիներ...
Գալիս եր հանկարծ՝ ինչպես ձմռան լուք՝
Մուսյլ ճակատին. կնճիռի լեռներ.
Կնուտ Արտաշին ո՞վ չեր ճանաչում,
Ո՞վ չեր ճանաչում ժանգոտ դահիճին:
«Բարերարներին» ինքնիշխան վորջում
Դեռ ինչե՛ր, ինչե՛ր պիտ տեսներ Ռաջին...

Ռաջին այդ անսեր, այդ մուսյլ բանտում
Ապրում եր՝ վորպես թևաբեկ կաքավ.
Ի՛նչ դուրեկան եր ջինջ, վճիտ ողում
Շվի ածելով հոտի հետ ման դալ...
Արհամարհում եր, ատում եր Ռաջուն
Կառավարիչը՝ «աղգային փրկիչ»:
Ռաջին հաճախ եր խորունկ հառաչում,
Մորմոքում տխուր ու դառնակսկիծ.
Թախժոտ եր Ռաջին, անսահման թախժոտ:

Չեր գտնում ազիզ, սրտակից ընկեր.
Վորպես մի ոտար, մոլորված անցորդ՝
Այդ ի՛նչ խորթ, անզուժ աշխարհ եր ընկել...

Ռաջին չգիտեր հայերեն խոսել,
Լոկ թոթովում եր մի կամ յերկու բառ.
Իսկ քրդերե՞նը... արյուն կհոսեր՝
Թե հանկարծ հնչվեր միամրտաբար.
«Պետք է մոռանալ թշնամու լեզուն,
Քաջ կորյուն դառնալ հայ դատի համար,
Մեծ է մեր ցեղը, ցեղը Հայկազուն,
Մեր ճամբից բացի՝ վոչ մի ճանապարհ».
Այսպես եր ասում վարժապետ Արան,
Այդ եր քարոզում Նշան պատվելին,
Չե՞ վոր այդպես եր տվել հրաման
«Ամենակարող» Կեսարը վերին:

Փոքրիկ հովիվը պապանձվեց, լուեց,
Համբացավ՝ ինչպես մի սառած առվակ,
Ազատ ժամերին տխուր, վշտահեծ,
Մենակ թառելով պատի, թմբի տակ
Կամ մտնելով խուլ, ամայի անկյուն՝
Մաքերի ծովն եր ընկղմվում Ռաջին,
Հիշում եր լեռներ, վտակ ու աղբյուր
Հիշում եր նույնիսկ իրենց չալ այծին,
Հիշում եր մորը, տպտին, քույրերին,
Հիշում եր հորը՝ բարեսիրտ հովիվ,
Ի՛նչ կարոտով եր հիշում գառներին,
Շվիի յերզը իրիկվա հովին:

Ռաջին մենակ չեր. նրա պես այնքա՛ն,
Այնքա՛ն մտնուկներ կային այդ բանտում.
Ու ահա մի որ, վորպես բարեկամ՝
Մտերմանում են Ռաջին ու Աթոն.
Ինչ վոր մանկական չարության համար
Նրանց բռնեցին, բերին մանկատուն:
Մթնում եր արդեն, ցուրտ եր ու խավար...
Բուքը վռնում եր, իրեն կտրատում.
Այդ ցուրտ գիշերին նրանք յերկուսով
Կրում էյին մի սոսկալի պատիժ,—
Նրանց տանջում եր դադված յերեսով
Որիորդ Սանդուխտը՝ անապատի իժ:

Սալահատակին ավազ եր փռված,
Ավազի վրա՝ ծնկաչոք ու մերկ՝
Աթոն ու Ռաջին. ճիպոտը բռնած՝
Հսկում եր Հայրոն, այդ ստրուկը հեզ:
Նրանք խոր ցավից դալարվում էյին,
Բայց չէյին լալիս՝ չգիտեմ ինչու,
Թեև պղտորվում, մշուշվում էյին
Վճիտ աչքերը գառնարած Ռաջու.
Իսկ Աթոն՝ այդ ժիր, այդ ըմբոստ տղան,
Վոր շատ եր կրել այդպիսի պատիժ,
Խոհուն աչքերը — վառ ու հուրհուրան
Չեր հեռացնում դիմացի պատից:

Այդ գանձեական դժոխքում, սակայն,
Չընկճվեց Ռաջու հուսավառ հոգին.
Ջանքերով համառ ու հերոսական

Տիրապետեց նա գիտության զենքին.
Սովորեց կարգալ: Կարճ ժամանակում
Ընտելացավ նա հայերեն լեզվին:
Յերկար գիշերներ նստելով անքուն՝
Գալիքի համար սրում եր սվին.
Անվերջ կարգում եր մատչելի գրքեր,
«Գիքորը» գիտեր համարյա անգիր,
Համով յերգում եր գեղջկական յերգեր,
Պատմում հեքիաթներ— վառ, հետաքրքիր:

Մի որ ել Ռաջին, յերբ մենակ նստած՝
Որորում եր իր հուշերը աննինջ,
Նկատեց մի բան, վորից և՛ սոսկաց,
Յեվ չաչքին մթնեց ամեն, ամեն ինչ...
Խոնավ նկուղից դուրս բերին մեկին՝
Վոտքերին շղթա, ձեռքին ծանր գունդ...
Ինչպես վոր ծովը հուզվի, մրրկվի՝
Ալեկոծվեց մեր գառնարածը քուրդ.
Շղթայակապը՝ նրա սիրելի,
Մտերիմ ընկեր անվախ Աթոն եր.
Ռաջին մղկտաց, բայց բանտարկյալի՝
Աթոյի համար կարծես մեծ տոն եր:

Վերից նայում եր ամռան բորբ արփին
Անթիվ աչքերով, և՛ այրող, և՛ վառ:
Աթոն մոտեցավ մի հողաթմբի,
Շղթային կապած գունդը գցեց վար,
Գլուխը վերցրեց, սկսեց փորփրել
Ժանգոտ շղթայի զրրնգոցի տակ...

Հեռվում նստել եր, բեխերն վոլորել
Մի հին կամավոր, մի «կարիճ» պահակ:
Ռաջին շտապեց դեպի մանկատուն,
Ոգնելու համար թահարդն ընկածին,
Յերբ ինչպես ցնծում ավետող ձայներ՝
Ճաշն ազդարարող զանգերն զնդացին:

Ռաջին շտապեց դեպի մանկատուն,
Հեիհեվ, արագ մտավ ճաշարան.
Ճաշը կուլ տվեց մի ակնթարթում,
Հացը գրպանեց, թափով դուրս թռավ...
Ձննիչ, խորամանկ չորս կողմը նայեց,
Հետո սլացավ դեպ գերված Աթոն:
Աթոն փորում եր, աշխատում անվերջ,
Իսկ պահակը դեռ հսկում եր արթուն.
Կիսաքաղց Ռաջին աննկատ, գգույշ
Հեռվից իր հացը նետեց Աթոյին,
Իսկ ինքը հապճեպ, ճկուն, կուզեկուզ
Ծլիվեց՝ ինչպես այծյամն լեռնային...

Այսպես եր Ռաջին, յերբ մեր արնաքամ,
Ավեր աշխարհում բռնկվեց մի այգ...
Այգ— ինչպես մարտի փողփողուն վահան՝
Վեր բարձրացրեց մի նոր դասակարգ,
Այգ, վոր բորբոքվեց աշնան առավոտ,
Նոյեմբերյան ցուրտ, ամպամած մի օր,
Այգ վոր այնքան ջերմ, այնքան փառավոր
Մեր հողը գրկեց՝ ինչպես քնքուչ մոր...
Այգ, վոր վողոզեց մեր լեռները սեգ,

Մեր ձորերը խոր, մեր սրտերը բաց,
Այգ, վորի լույսով յեղերքից յեղերք
Լցվեց յերկիրը ու խինդով ծփաց...

Ո՛ր, ինչ ցնծությամբ վողջունեց Ռաջին
Այդ այգաբացը վառ, զարնանաբեր,
Մեր պայծառ կյանքի այդ օրն առաջին
Նրա դեմ բացեց դյուլթական ավեր,
Սակայն մանկատան կարգերը դարձան
Ավելի մոայլ, ավելի ճնշիչ.
Ո՛ր, մտորները բռնությամբ դաժան
Բանտել ուղեցին մեր գալիքը ջինջ:
Ցանցեյին բանտը յերկաթալարով,
Բոլոր կողմերում պահակներ դրին,
Վոր մանուկները անտես թեւերով
Չկապվեն կարմիր, կարմիր սրտերին...

Որական ուղիղ տասներկու անգամ
Պետք է աղոթեք մեր վորբուկ Ռաջին,
Առավոտ կանուխ յերգով բարձրաձայն
Փառք ու պատիվ տար յերկնի արարչին.
Նախքան թեյն՝ աղոթք, խմեցիր՝ աղոթք,
Նույնպիսի կարգով ճաշին, ընթրիքին,
Քնելուց առաջ՝ ծնկաչոք աղոթք,
Ու այդպես անվերջ կրկին ու կրկին.
Իսկ կիրակի օր կուզիկ քահանան
Շուքով մտնում եր նոր յեկեղեղին,
Ազգի սուրբերին գովում անսահման,
Յերանի՛ տալիս «վոսկի անցածին»...

1010
42924

Բայց աշնանային մի խնամար գիշեր,
Յերբ ամպը ծածկեց և՛ աստղը, և՛ լուսին,
Յերբ քամին ճիչով սկսեց գուժել
Դռները ծեծող ձմեռվա մասին,
Յերբ խորասուզված կարդում եր Ռաջին,
Ու բանտում լռեց, մարեց ամեն ինչ,
Սեղ Աթոնները կազմակերպեցին
Մի ընդհատակյա, կոմյերիտ բջիջ.
Այդ խիղախների բջիջն անդադրում
Իր ծոցն եր առնում նորանոր մարդկանց,
Ու գարնանային քչքչան առուն
Դառնում եր մի գեա՝ խոր, արագընթաց...

Ռաջին ընդունվեց այդ ըմբոստացած
Պատանիների քաջարի զնդում.
Գլխարկը հանեց, կանգնեց խոնարհած,
Բջիջին տվեց սրբազան յերդում.
Նա յերդվեց լինել միշտ առաջապահ,
Յերբեք խուճապով հեռ չնահանջել,
Լավ որվա համար հարթել ճանապարհ,
Յեվ բիրտ թշնամու սրտին հարվածել.
Ու մստրների, խմբապետների,
Բյուր լրտեսների այդ վորջում խավար՝
Վառվեց, բորբոքվեց մահու և կյանքի
Մի հրաբորբոք, անխնա պայքար...

Նոր թևեր առած՝ խանդավառ Ռաջին
Ղեկավարում է պիոներ մի ողակ,
Այդ Ժանտատեսիլ խավարում ճղճիմ՝

Հույսի, լույսերի հորձանուա կոհակ:
Խորունկ գիշեր է: Յուրտ սառնամանիք:
Վերադառնում է Ռաջին քաղաքից.
Վերից նայում է մի լուսնի մահիկ,
Հեռվում՝ սավերը անքուն պահակի:
Նա բանտն է բերում բոցաշունչ գրքեր,
Նորաստեղծ յերգեր—հեղափոխական,
Ել վոչ մի կնուտ, պահակ կամ մստր
Չեր կարող մարել վառվող ապաղան:

Հաճախ պատերին, դռներին բոլոր
Փակցվում էյին մարտաշունչ կոչեր,
Չեռադիր թերթեր՝ ահալի, բոցոտ,
Վոր տալիս էյին խոր, անբուժ խոցեր...
Ու խոցում էյին՝ դահիճ Սանդուխտին.
Նշան պատվելուն՝ կեղծ—հեղահամբույր,
Փետրահան անում և՛ խմբապետին,
Յե՛վ մստրներին—կուշտ ու հաստափոր.
Սուր ծաղրում էյին սողացողներին,
Գամելիոններին՝ յերկերեսանի,
Ու այդ բոլորին պինդ զամում էյին
Խայտառակության զազրելի սյունին:

Մստր Ոգդենը՝ իսկական ազվես,
Անսահման «բարի», «մարդասեր» ու «հեզ»:
Վարպետ հետախույզ այդ ամերկացին,
Առավոտ կանուխ նստում եր զորչ ձին,
Ծայրից ծայր շրջում բանտն այդ արեկոծ,
Հրամայում եր վորբերին գրել,

1909
1010

Պատերից պոկում թռուցիկ ու կոչ,
Մռայլվում՝ ինչպես փոթորկոտ ձմեռ...
Հետո կանչում եր, քննում, բանտարկում,
Ընդմիջտ աքսորում այդ «զրախտ» վորջից.
Բայց ընդհատակում հրդեհ եր վառում
Պատանեկական մի խիզախ բջիջ...

Ու որեր անցան: Բյուր շինարար ձեռք
Բուժեց մեր յերկրի վերքերը անհուն.
Մեկն կողմ հնչեց ուրախության յերգ.
Սայտաց, կարկաչեց ծիծաղի առուն:
Հին յերգիկները նորից ծխացին,
Դաչտը հերկեցին գութաններ լայն-խովի,
Ու սար բարձրացավ հովիվ գյուղացին՝
Սրտում ցնծություն—ովկիանի պես խոր:
Շողեկառքերը ազատ փնչացին,
Անուշ զնգացին ուսերը զվարթ,
Ու չչակները ուրախ ճչացին,—
Խինդով լցվեցին ձոր, անտառ ու արտ:

Կարիքը քիչ-քիչ դերքերը դիջեց,
Մանկատները մնացին թափուր,
Յերկիրը իրեն զրահով գինեց,
Վարարեց, փրփրաց մեր գինին պուր-պուր:
Ու Ռաջին գարնան մի արևոտ որ
Հրաժեշտ տվավ իր «զրախտ» բանտին,
Հետը աանելով մի քանի հատոր,
Մի աղջկա նկար՝ ամենից անգին...
Նոր հայրենիքը ընդունեց Ռաջուն

Ինչպես հարադատ մայրը զավակին,
Նրա դեմ բացեց անսահման ջանքի,
Բուռն աշխատանքի դաչտը հարածուն...

Վոսկեվարս անցան մի պարզ առավոտ
Մեր Ռաջին մտավ համալրսարան.
Ճամբան դժվար եր, անհարթ, անձանոթ,
Դեռ շատ հեռու յեր կատարը լեռան:
Իր սրտում հույսի ծաղիկներ պուր-պուր,
Ձեռքին՝ լենինյան անհանդչելի ջահ,
Վառեց մաքառման վողեւորիչ հուր,
Բռնեց վերելքի ուղին տքնաջան:
Գրոհի յելավ դիտության համար,
Դիրք դիրքի վրա տիրեց, գրավեց:
Մի որ ել Ռաջին խնդությամբ անմար՝
Բարձրագույն ուսման ընթացքն ավարտեց:

Սյլևս այն չե դարավոր հովիվ,
Այս աշխատավոր ժողովուրդը ջուրդ,
Լույսով ե լցնում ե՛ ձոր, ե հովիտ,
Յեկ միտք, ե՛ հոգի, ե՛ խրճիթը մուլթ:
Յելել ե կովի, ցրում ե ամպեր,
Ամպեր խավարի, կրոնի զազիր,
Նա բախտը վաղուց, վաղուց ե կապել
Մեր մեծ Միության դաչտերին անձիր,
Ծովերին կապույտ, մեծ սրտին անաստ,
Գործարաններին վեթխարահսկա,
Ու նա ապրում ե իր յերիտասարդ
Վերելքը հուր-հուր ու հերոսական...

Յեռանդ է Ռաջին, անհատնում յեռանդ,
Պատմաբան է նա և լավ թարգմանիչ,
Ունի նորածիլ պոեզի տաղանդ,
Աչքեր՝ շողշողուն գալիքի պես ջինջ:
Ու գիշեր-ցերեկ համառ, անտրտունջ
Այրվում է Ռաջին, գրում, թարգմանում,
Ստեղծում է նոր, հյուսթեղ, լիաշունչ
Յերգեր, պոեմներ, գրքեր բազմանուն...
Ուսուցիչ է նա: Բոցավառ ջահեր,
Նոր մարտիկներ է տալիս քուրդ գյուղին.
Յե՛վ այսպես՝ Ռաջին դեռ այնքան ջահել՝
Անցնում է իր մեծ, փառավոր ուղին...

Իմ այս տողերը գրելու ժամին
Ռաջին նստել է սեղանի առաջ.
Դրսում յերգում է բքաշունչ քամին,
Քամին սանձաբձակ ու դառնահատաչ:
Ռաջին կարգում է «Փառստ»-ի մասին
Հետազոտական մի սովոր հատոր.
Դրսում պարում է ձմռան ցուրտ քամին,
Ներսում անսահման խաղաղ է, անդորր:
Ռաջին կարգում է, ընդգծում, գրում...
«Դիքոր»-ից՝ «Փառստ», հովվից՝
գիտնական...

Ո՛ր, մեր լայնարձակ, յերջանիկ յերկրում
Հերոս Ռաջիններ ինչքա՛ն, ինչքա՛ն կան...

ԱՊԱԳԱՆ

Յես ու Լաթիֆան—խաժակ քրդուհին,
Մի հանրահռչակ ճարտարապետ,
Հեծած սև ձիեր, ձիերն ամեհի,
Կարում անցնում ենք սար, ձոր ու դեռ.
Ուղին դարելվեր, վոլորապտույտ,
Ժայռերի շուքն է ընկել վրան,
Դիմացից դեպի յերկինքը կապույտ
Հասակն է ցցվում խրոխտ լերան:
Գարնան գիշեր է. ցոլում է վերից
Լուսինը՝ վորպես հսկա գոհար,
Կայծեր են ցայտում սուր հարվածներից
Խճաքարերը սմբակահար:

Հանդարտ գնում ենք Ստալինաբադ,
Հայրենի գյուղը ընկերուհուս,
Լաթիֆան այնպես հուրհուրան, հպարտ
Յերգում է վճիտ ու սրտահույզ:
Յերգում է նա նոր քրդական մի յերգ՝
Յե՛վ բազմահնչյուն, և՛ հորդարուղիս.
Ո՛ր, այդ յերգում կա ցնծադին վերելք,
Նոր մարդ, նոր աշխարհ, նոր կյանք, նոր
գյուղ:

Ո՛ր, այդ յերգում կա արեւելյան բույր,
Ու վեհությունը մեր լեռների.
Մբախ ապուստոսից վորպէս ջինջ աղբյուր՝
Պոռթկում է ուրախ կարկաչով լի...

Վառ գեղեցկությամբ մի լիալուսին
Լողում է յերկնի կապույտի մեջ,
Յեւ վնաս հանդարտվում ու կարգում է ինձ
Իր կյանքի գրքից մի դյուրեթիչ եջ:
Նա պատմում է ինձ, ինչպէս մի դիշեր,
Յերբ հողմն եր թափում դռները փակ,
Յերբ մարել էյին ճրագի լույսեր,
Ներսում վառվում եր բուխարին բարկ,
Ինչպէս այդ դիշեր յերագուն նստած՝
Պատկերել է նա նախագծեր,
Յեւ յառավոտյան լույսը չբացված՝
Նոր գյուղի հիմքն է հաստատ գցել...

Ու հիմա այնտեղ, ուր կուտակվում են
Կապար—ամպերը կայծակնածին,
Ուր շղթան փշրած բքաշունչ քամին
Թռչում է ինչպէս մոլեգնած ձի,
Յեւ ուր գետերը իրենց սլացքին
Վերահաս ցրտից համբանում են,
Ուր ծաղիկների գորգերովն անգին
Լեռները դարնան պծնվում են,
Այնտեղ ընկած է նորաչեն մի գյուղ՝
Շենքերով շողուն ու բազմահարկ:

Յերբ նոր եր շիկնում արեւը ծագող,
Ընկերուհուս հետ գյուղն այդ հասանք...

Ահա կանգնել ենք մի գեղածիծաղ,
Լուսալի շենքի բուրիչ բակում
Մեր գլխի վերև մի հոյակապ ծառ
Իր ճյուղերի տակ բակն է ծածկում:
Շենքից դուրս գալով՝ մոտենում է մեզ
Ալեհեր, ժպտուն մի ուսուցիչ,
Ձեռքս սեղմում է հին ծանոթի պես՝
Յեւ ջերմազգաց, և՛ սիրալից:
Ու մենք միասին անուշ գրույցով
Շրջում ենք բակումն այդ լայնարձակ,
Չորս կողմը բուրմունք, ծաղիկների ծով,
Իսկ ծաղկի ծովում—մի վեհ արձան:

Մինչ մենք շրջում ենք՝ հնչում է զանգը,
Ու դուրս է թափվում խինդի հորձանք.
Միրաս կապում է, ինչպէս յերկինքը,
Գարնան գունագեղ մի ծիածան:
Բակը նախշում են այնքան մանուկներ,
Վառ պատանիներ—ուշիմ ու կիրթ,
Նրանց սրտերում—կյանքի խարույկներ—
Աչքերը շողուն՝ ինչպէս հակինթ:
Իզուր չի կորչում և վոչ մի վայկյան,
Սկսվում է ահա ճկուն մարզանք...
Կուրեկտիվ վոզի, և կուրեկտիվ կյանք,
Արևոտ աչքեր, սրտի հուզանք:

Ներկա յենք լինում մենք Արևելքի
Գրականության ուսուցչի դասին.
Դասատու Միրզան վառ, հետաքրքիր
Մեկնաբանում է մեծ Ֆիրդուսին:
Մայրենի լեզվով կարդում են նրանք
Հատվածներ, յերգեր «Շահնամե»-յից,
Ու վորպես գուլալ լեռնային վտակ
Հոսում է խոսքը ակունքներից:
Յեվ Հայնեյին են յերբեմն հիշում,
Քաղվածքներ բերում Հոմերոսից
Ո՛ր, այս դեմքերը աստեղանախշուն
Յերկինքների պես դերում են ինձ:

Ուր վոր նայում ենք՝ մաքուր է ու ջինջ,
Դասարաններում՝ լույսերն առատ,
Ու ներս են նայում պատուհաններից
Մեր վեհ լեռները անտառապատ:
Մեզ առաջնորդող սևաչ քրդուհին,
Վոր քիմիկոս է այս դպրոցում,
Առաջարկում է այցելել մի հին,
Հարուստ թանգարան—հին ամրոցում:
Յերկնակամարում վոչ մի ամպի բիծ,
Կապտավուն ծովն է վառվում—անբոց,
Յեվ մենք դուրս դալով դպրոցի բակից,
Ուղեվորվում ենք դեպի ամրոց:

Գյուղի թանգարանն հոյակապ մի շենք՝
Ընկել է բլրի ստորոտում.

Յես ու ընկերըս դանդաղ քայլում ենք՝
Մերթ մտամոլոր ու մերթ ժպտուն:
Լեռների վրա մեր այս բարձրաբերձ
Գարունն է փթթում խոր խնդությամբ:
Ու արշալույսն է բոցկլտում անբիծ
Գույների, շողքի առատությամբ:
Յեվ բորբոքվում է սիրտը արևի,
Վորպես յերկաթի հսկա հալոցք,
Կարծես թե մեկը կապույտ վերևից
Վոսկե շողեր է թափում խուրձ—խուրձ:

Պատմում է նա ինձ այրող հուզումով՝
Սիամանթոյի սիրո մասին,—
Խաջեյին սիրել ու մաքառումով
Հաղթել է գոռոզ ել Աղասուն
Մենակ կովել է նա տերերի դեմ,
Ընչազուրկ, անհող, այդ սեզ աղան,
Անվրեպ նետով փշրել է, ջարդել
Իշխանազուններ, բեզ ու աղա,
Ու բարձրացել է Սիփանա սարին,
Վայրի այծերին ընկերացել,
Գերի յե դարձել Խաջեյի սերին
Այդ կտրիճ աղան— արծրվացեղ:

Ո՛ր, պատմում է նա մի հերոսավեպ՝
Ճորտի գրոհը տերերի դեմ,
Պատմում է սրտանց ու բուրումնավետ՝
Շնչավորելով ամեն մի դեպք:
Պատմում է այնպես հմայիչ վոճով,

Վոր ունի խոսքի այրող դյուլթանք.
Յես տարվել էյի անուշ անրջով,
Յերբ թանգարանի խորքը մտանք,
Ուր այնպես մռայլ ու տխրաթախիծ
Պատկերն է բացվում մի աշխարհի,
Ու տարիների ծանրության տակից
Տխուր նայում է անցյալը հին:

Ահա հին սայլը, արորը ծուռվիզ,
Ձեթի ճրագը— արցունքոտ աչք.
Ու լուծը վզին մի չալճակատ յեզ՝
Նայում են, վորպես մտապատրանք:
Բայց իմ աչքերը ինչ վոր մի բանի
Մեխվեցին հանկարծ նիզակի պես,—
Մահակը ձեռքին մի քուրդ չոբանի
Նկարն է կտրել զիզգազ ճամբես...
Շորերը մաշված ու խայտաբղետ,
Քոլոզը՝ վորպես ձյունոտ կատար՝
Զրուցում են իմ խոհուն մտքի հետ
Ու պատկերում են մի անցած դար...

Երջում եմ գյուղը ու խորագնին
Դիտում եմ դեմքերը նրբազիծ,
Ել չի դայլայլում յեղեգնյա շվին
Իր լացող «լոլո»—ն դառնակսկիծ:
Ո՛ր, դարնանային այս լուսարացիք
Փպտացող աչքեր այնքա՛ն, այնքա՛ն.
Յերգում են նրա՛յք քուրդ բանաստեղծի

Յերգերը հուզիչ, հերոսական:
Նրանց խնդության խենթ հորձանքներում
Պայքարի շեշտ կա, վերելքի թափ:
Հնչեզ զնգում է նրանց յերգերում
Գալիքը այնպե՛ս պայծառությամբ...

Կոմունար քուրդը մայրենի լեզվով
Հոմերն է կարդում մտասուզված,
Ու աղջիկները հաճելի նազով
Աշխատանքի մեջ այնպե՛ս թրծված՝
Հետո խոսում են համաշխարհային
Խնդիրների շուրջ և՛ պարզ, և՛ խոր,—
Ո՛ւր են գյուղական ապշությունը հին,
Հարաները համր ու գլխակոր...
Նրանք ել չկան, կորել են անհետ,
Ինչպես մի մռայլ ամպամած որ,
Ու յերբեք, յերբեք ել չեն դառնա հետ
Այդ գորշ որերը— տխուր անցորդ:

Ո՛ւր են քրդական վրանաբնակ
Հովիվները խեղճ ու վաչկատուն
Ել չեն յերևում, ել չկան նրանք
Մեր այս լեռների ստորոտում:
Ո՛ւր են, ո՛ւր կանայք— կեղտակուր, անտաչ
Յեվ անգրագետ, համր ու լռին...
Նրանք ել չկան, անցել են անդարձ,
Ինչպես ձմեռը մեր՝ լեռնային:
Ուր են ցեղական վրիժառության

Մրամարտերը արնավարար...
Յերգիր, Լաթիֆա, յերգիր բարձրաձայն,
Յերկինքը ջինջ է, որերը՝ վառ...

4084

Հեղինակ՝ Սարմեն
Խմբագիր՝ Գ. Սարյան
Տեխ. խմբ.՝ Լ. Ոհանյան
Սրբազրիչ՝ Ս. Փարսադանյան

Հրատ. № 4103. Գլավղիտի լրագոր Կ—4595.
Պատվեր 746. Տիրաժ 2000. Թղթի չափսը
72×105. Տպագրական $\frac{7}{8}$ մամուլ. Մեկ
մամուլում 40450 նիշ. Հեղինակային 1 մամուլ:

Պետհրատի տպարան, Լենինի, 65.

«Ազգային գրադարան»

NL0360511

53752

ԳԻՆԸ 80 Կ.

ՍԱՐՄԵՆ
ՏԻՒՒՑ

Գրչ. Արմ. ՍՏՐ., Երևան, 1987 թ.